

3.4. Підтримка Німеччиною євроінтеграційних прагнень України

Вікторія Солошенко

Географічна належність України до Європи є незаперечною. Про те, що Україна прагне належати до об'єднаної Європи – Європейського Союзу і реально, заявляють українські політики, дипломати, науковці. Протягом майже 20 років сходження як незалежної, наша держава утвердила себе повноправним суб'єктом європейського і світового співтовариства, здобула міжнародні гарантії безпеки, уклала договори про дружбу і співробітництво практично з усіма країнами-сусідами, стала важливим чинником стабільності та незворотності демократичних процесів на європейському континенті.

Свою миролюбність, передбачуваність та налаштованість до розвою добросусідських відносини Україна стверджує тим, що, поповнивши 1991 р. сім'ю європейських держав, уклала Угоду про партнерство і співробітництво з Європейським Союзом – економічним велетнем континенту; Договір про співробітництво і партнерство з Росією – своїм найбільшим сусідом; Хартію про особливе партнерство з НАТО – наймогутнішим чинником безпеки та низку інших важливих міжнародних договорів. Офіційний Київ, взявши курс 1998 р. на інтеграцію до європейського та 2002 р. до євроатлантичного простору, прагне сформувати взаємовигідні відносини з більшістю країн європейської спільноти, західного світу.

Визначаючи стратегічні засади зовнішньополітичної діяльності, затверджені ще 1993 р. парламентом «Основні напрями зовнішньої політики України» наголошують, що розширення стосунків із західноєвропейськими державами створює умови для відновлення давніх політичних, економічних, культурних і духовних зв'язків нашого народу з європейською цивілізацією. З іншого боку, це створює передумови для прискореного відродження національної економіки, утвердження високих демократичних цінностей. Співробітництво з цим колом держав стає надійною основою для розширення

участі України в європейських структурах та майбутнього інтегрування народногосподарського комплексу України до загальноєвропейського і світового економічного простору.

З огляду на історію та практику будівництва об'єднаної Європи, варто завжди враховувати роль та значення позицій провідних держав цієї спільноти з тим, щоб скористатися їхньою підтримкою. Однією з держав-засновниць спочатку Європейських співтовариств, а потім і нинішнього Європейського Союзу була Федеративна Республіка Німеччини. ФРН практично завжди мала відчутний вплив на перебіг подій у повоєнній історії континенту. Нині ця держава постає своєрідним локомотивом європейських інтеграційних процесів.

Не менш важливим є й той факт, що доленосні для Європи події сучасної історичної доби пов'язані з досягненням державної єдності Німеччини та сходженням незалежної України. Справді, здобувши суверенний статус у сучасній Європі, наші держави посідають чільне місце й справляють вельми відчутні впливи на нинішній і подальший перебіг подій на цілому континенті. Така оцінка є переконливішою з огляду на історичне минуле наших країн і народів та реальні дії наших держав, які по-новому усвідомлюють та обстоюють власні національні інтереси й одночасно сприяють широким демократичним перетворенням. Возз'єднання Німеччини 1990 р. детонувало наступні трансформаційні перетворення на європейському обширі, а суверенний розвій незалежної України у 1991 р. доленосно вплинув на перебіг подій на одній шостій частині суші земної кулі, якою був гігантський Радянський Союз. Наші держави досить красномовно уособлюють нові в порівнянні з повоєнними десятиліттями обриси політичного ландшафту європейського континенту й сучасного світу.

Ці вагомі події свідчать про можливість народів по-новому підходити і розв'язувати больові і затяжні проблеми цивілізаційного поступу. Адже повоєнний сорокарічний розкол німецького народу, як і кількасотрічна бездержавність чи квазідержавність українського народу, були неприродними явищами, що спроможні були детонувати не лише динамічні турбуленції, а й

далекосяжні за наслідками руйнівні чи навіть згубні явища. Відтак саме оновлений розвиток обох держав постає символом трансформаційних зрушень і демократичних перетворень у широких масштабах і уособленням зміни європейських ментальності та цінностей на рубежі тисячоліть.

Певно, що занепад тоталітарних ідеологій, від яких відчутно постраждали наші народи, став доброю спонукою започаткування нової системи цінностей. Як свідчать наступні демократичні перетворення у наших державах, у центрі їх системи цінностей постає життя окремої людини і громадянина, народу та нації. Приклад наших двох держав засвідчує відчутні зміни поглядів мільйонів людей континенту, їх життєвого середовища, а також їхніх щоденних уподобань і цінностей.

Такі важливі ментальні зміни рубежу XX - XXI століть в Європі стали для неї доленосними. Оновлена сучасна Європа та багатополюсний світ, як, утім, і природні чинники та національні інтереси формують нову системи міжнародних взаємовідносин. У площину цих радикальних змін, посилення глобалізаційних процесів у світі протягом двох останніх десятиліть лягають процеси поглиблення та поширення інтеграції в оновленій Європі. Нині об'єднана Європа-27 постає своєрідним економічним велетнем, до якого прагнуть долучитися й інші держави континенту, в їх числі і Україна.

Тому вельми важливо, аналізуючи розвиток демократичних процесів на континенті, з'ясувати місце та роль у них України і об'єднаної Німеччини, розкрити засади та рівень політичної і економічної підтримки з боку ФРН демократичних перетворень і євроінтеграційних прагнень нашої держави.

Слід зазначити, що в період демократичних змін початок політичних контактів між Україною та Німеччиною було покладено ще до відновлення незалежності нашої держави. Свій перший офіційний закордонний візит Голова Верховної Ради України Л. Кравчук у квітні 1991 р. здійснив саме до ФРН, яка тільки за півроку до цього досягла об'єднання й отримала цілковитий суверенітет у вирішенні своїх внутрішніх та зовнішніх справ, що був втрачений з крахом націонал-соціалістичної диктатури. Зустрічі та переговори української

делегатії з федеральним президентом Р. фон Вайцекером, міністром закордонних справ Г.-Д. Геншером уможливили донесення до політичного керівництва Німеччини важливої інформації щодо спрямованості змін у суспільно-політичному житті України, бачення перспектив розвитку непростої ситуації в тогочасному СРСР та ролі України в цих процесах.

Показово, що в липні того ж року в рамках візиту до Радянського Союзу федеральний канцлер Г. Коль відвідав Київ. З огляду на прийняту Верховною Радою України 16 липня Декларацію про державний суверенітет України під час зустрічі Л. Кравчука з Г. Кодем були роз'яснені принципові підходи України щодо розбудови власної державності, основних напрямів зовнішньополітичної діяльності, підвалини якої тільки закладалися. Йшлося також про перспективи відносин між Україною і Німеччиною.

Звісно, позиція німецької сторони визначалася стриманістю й обережністю, однак одночасно почалося більш активне і прискіпливе вивчення ситуації в тогочасній Україні, зокрема і нещодавно відкритим генеральним консульством ФРН. Проте перелом у цьому плані стався лише після проголошення незалежності України. За короткий період від 24 серпня до референдуму 1 грудня 1991 р. Україну відвідали голова німецького бундестагу Р. Зюсмут, федеральний міністр фінансів Т. Вайгель, низка впливових парламентарів. Подальшому налагодженню політичних контактів сприяло проведення 18-25 жовтня 1991 р. Днів культури Німеччини в Україні. Представницьку німецьку делегацію очолював міністр закордонних справ Г.-Д. Геншер, який мав низку зустрічей з вищими посадовими особами України. Формуванню нового ставлення до України політичних кіл і широкого загалу в Німеччині сприяли конкретні кроки української дипломатії, подолання інформаційної ізоляції.

Важливою подією для розвитку двосторонніх відносин став візит до ФРН міністра закордонних справ України А. Зленка 19-22 грудня 1991 р. Під час переговорів до відома німецької сторони було доведено, що Україна віднині виступає незалежним, самостійним суб'єктом міжнародних відносин з усіма

наслідками, які з цього випливають. Було висловлено впевненість, що Німеччина продемонструє розуміння нових історичних реалій і визнає незалежність України. Звернімо увагу й на те, що для об'єднаної Німеччини, що була вельми заангажована на керівництво СРСР, зокрема М. Горбачова, це була справа доволі непроста.

Однак гору брав реалізм, підходи історичної перспективи розвою трансформаційних перетворень, в яких започатковану ініціативу німецьких громадян уже переймали українські. Слід зазначити, що ФРН однією з перших серед країн «великої сімки» – вже 26 грудня 1991 р. – визнала незалежність України. 17 січня 1992 р. між двома державами були встановлені дипломатичні відносини. За місяць, 18 лютого, посол ФРН у Києві Хеннеке граф фон Бассевітц як перший в Україні Посол іноземної держави вручив свої вірчі грамоти Президентові України [1].

Через місяць у Бонні розпочало роботу посольство України у ФРН, а 27 квітня 1992 р. посол України вручив вірчі грамоти федеральному президенту. Наприкінці 1992 р. розпочало свою діяльність і генеральне консульство України в Мюнхені – перша вітчизняна консульська установа сучасної історичної доби за кордоном.

Іншими словами, сходження незалежної України, утвердження її нової якості на континенті було активно підтримано ФРН з найперших кроків офіційного Києва на міжнародній арені. Однак, стосунки Федеративної Республіки Німеччини з незалежною Україною у перші півтора роки не можна назвати інтенсивними і динамічними, що стосується створення політико-правових засад. Це, за баченням вітчизняного дослідника А.І.Кудряченка, можна пояснити тим, що ФРН певний час розглядала формування відносин з СНД, в тому числі і з Україною через відносини з Москвою [2]. Показовим у цьому плані було й те, що першим візитом за кордон як президента України Л. Кравчук здійснив 3-4 лютого 1992 р. саме до Німеччини. Насичена програма візиту включала переговори з федеральним президентом Р. фон Вайцзекером, федеральним канцлером Г.Колем, а також зустрічі з лідерами фракцій

німецького парламенту, міністрами. Вже через два місяці відбулася наступна зустріч Л. Кравчука та Г.Коля, під час якої було докладно обговорено стан та перспективи розвитку двосторонніх відносин, насамперед, в економічній сфері, а також актуальні міжнародні проблеми.

Характер та тональність цих зустрічей значною мірою визначалися заявою Л. Кравчука про готовність України прийняти з країн колишнього СРСР на постійне проживання до 400 тисяч депортованих свого часу з території України німців. Ця ініціатива була позитивно сприйнята урядом ФРН, вона свідчила про демократичні засади, які сповідувала Україна, при прагненні розв'язати такі непрості й болючі проблеми людей, що постраждали від тоталітаризму. З метою створення договірної бази для остаточного врегулювання всього комплексу питань були відповідно у червні 1993 р. та у вересні 1996 р. укладені дві міжурядові угоди про співробітництво у справах депортованих осіб німецької національності та взаємне забезпечення прав національних меншин та про співпрацю у справах осіб німецького походження, які проживають в Україні. Не вдаючись у деталі, підкреслимо, що здійсненні заходи мали свої результати (скромніші від очікуваних), Україна в очах ФРН, як й інших держав, сприймалася позитивно в контексті творення нової Європи. Тому федеральний уряд об'єднаної Німеччини для підтримки німецької меншини в Україні надав загалом майже 70 млн. марок [3]. Це була відчутна не лише матеріальна, а й моральна підтримка нашої держави.

Відтоді інтенсивний обмін візитами керівників міністерств та відомств України й Німеччини сприяв налагодженню співробітництва на урядовому рівні в різних галузях. Їх результатом стало не лише підписання перших міжурядових угод про співробітництво у сфері комунікацій, але прийняття показового проекту щодо захисту навколишнього середовища «Установка для вилучення сірки з димового газу для IX енергоблоку Добротвірської електростанції» [4].

Обопільне прагнення до активізації економічної співпраці отримало наповнення завдяки започаткуванню діяльності створеної міжурядової Ради з

питань економічного співробітництва, після першого засідання якої в березні 1992 р. в Берліні робота набирала розмаху. Вже в лютому 1993 р. були укладені міждержавна угода про сприяння здійсненню і взаємний захист інвестицій, а також міждержавні – про необмежену свободу пересування та про культурне співробітництво [5]. Відбулося наступне засідання Ради з питань економічного співробітництва у Києві.

У травні 1993 р. в Баварії пройшли Дні України як комплексний захід у Мюнхені, Регенсбурзі та Нюрнберзі, що є містами-партнерами відповідно Києва, Одеси та Харькова. Тобто одночасно стартувала культурна й економічна програми, у яких взяли участь представники низки українських підприємств, банків, страхових компаній, спільних підприємств. Проведення Днів України в Баварії очолила урядова делегація з прем'єр-міністром Л.Кучмою. Останній, окрім зустрічей з баварським керівництвом, провів у Бонні переговори з федеральним президентом Р. фон Вайцекером, міністром фінансів Т. Вайгелем та міністром економіки Г. Рексродтом.

Нових вимірів у розвитку взаємовідносин додав офіційний візит федерального канцлера Г. Коля до України 9-10 червня 1993 р. Підписана Спільна декларація про основи відносин між Україною і ФРН фіксувала домовленість про: проведення двосторонніх консультацій з питань, що становлять обопільний інтерес на різних рівнях; розвиток зв'язків та обмінів між парламентами; розширення зв'язків між землями і містами Німеччини та окремими регіонами і містами України; а також про сприяння розвитку контактів між громадськими і політичними організаціями двох держав.

Така палітра намірів та практичної діяльності відкривала нові можливості для України як європейської держави. На це спрямовувались і підписані угоди: про розвиток широкомасштабного співробітництва у сфері економіки, промисловості, науки і техніки; про співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища; про співробітництво у розв'язанні проблем ліквідації ядерних озброєнь; про співробітництво у справах депортованих осіб німецької національності та взаємне забезпечення прав національних меншин; з

питань, що становлять взаємний інтерес у зв'язку з ядерно-технічною безпекою і радіаційним захистом; про міжнародне автомобільне сполучення; про направлення німецьких викладачів у навчальні заклади України тощо.

Аналізуючи якісні складові взаємовідносин та оцінюючи результати цього візиту федерального канцлера Німеччини, свого часу професор А.І.Кудряченко справедливо характеризував його як своєрідний психологічний та політичний прорив, коли не лише були підписані більше десяти двосторонніх політико-правових документів, а й український вектор у східній політиці ФРН утверджується окремим напрямом. Зазначимо, що відтоді об'єднана Німеччина вже не сприймає Україну, образно кажучи, через московські окуляри, а формує відносини і з Кремлем, і з офіційним Києвом цілком відокремлено.

Договір про розвиток широкомасштабного співробітництва у сфері економіки, промисловості, науки і техніки включав низку домовленостей, покликаних сприяти інтенсифікації і диверсифікації двосторонніх економічних відносин. Важливою стала фіксація домовленості щодо надання державних гарантій для експортних кредитів на можливо сприятливих умовах. Завдяки цьому значною мірою були забезпечені німецькі поставки в Україну, які склали понад третину українського імпорту з країн Європейського Союзу.

Водночас договір містив деякі положення, що вказували на їх пріоритетний для договірних сторін характер. Так, визначалися конкретні галузі, в яких сторони зобов'язувалися у межах своїх можливостей підтримувати і заохочувати співробітництво підприємств та організацій: хімія і фармацевтика; машинобудування; інфраструктура, транспорт і телекомунікація; металургія; регіональне планування, житлове і міське будівництво. Очевидно, що цей перелік визначався насамперед інтересами української сторони, яка намагалася в такий спосіб долати кризу в цих галузях економіки. Водночас це також лягало в площину підходів ФРН щодо ефективності секторальної співпраці з європейськими державами.

У свою чергу німецька сторона, заявивши про готовність підтримувати створення ринкової економіки в Україні, запропонувала на додаток до заходів з

надання допомоги з боку міжнародних організацій передачу Україні у формі консультативної і технічної допомоги досвіду, накопиченого під час переходу від планового господарства до ринкової економіки у нових федеральних землях. У договорі зазначалося, що технічна допомога зосереджуватиметься переважно на таких основних напрямках: приватизація і демонополізація підприємств, торгівлі і сектору розподілу товарів; утворення структур середнього і малого підприємництва; утворення системи з надання фінансових послуг; сільськогосподарський сектор; співробітництво в галузі безпеки ядерних реакторів.

Україна, підписавши ці двосторонні документи, як й інші держави європейського Сходу, враховувала потужний економічний і зростаючий політичний потенціал ФРН, спрямованість її господарських зв'язків на розширення співпраці, докладала зусилля за цими напрямами з тим, аби скористатися можливостями підтримки у трансформаційних перетвореннях і у входженні до об'єднаної Європи. Адже Німеччина посідала серед європейських країн одне з перших місць за своєю економічною могутністю, рівнем науково-технічних досягнень і вже тривалий час була державою-лідером світової торгівлі. Підходи України ґрунтувалися на економічних інтересах, на сформованих політичних підвалинах взаємної вигоди.

Нових форм зазнала співпраця та підтримка Німеччини європейської ходи України в наступні роки. Про саме таку підтримку керівником уряду ФРН було заявлено на зустрічі президента України Л.Д.Кучми та федерального канцлера Г.Коля, яка відбулася у рамках саміту НБСЄ в Будапешті у грудні 1994 р. Під час цієї зустрічі лідерів двох країн було розширено діапазон пошуків вирішення загальноєвропейських проблем за участю нашої держави. Німеччина продемонструвала розуміння і такт у проблемі набуття нашою країною без'ядерного статусу. Високу оцінку отримали приєднання України до програми «Партнерства заради миру», Договору про нерозповсюдження ядерної зброї та підписання Меморандуму про гарантії безпеки [6].

Діяльною стала підтримка України й на парламентському рівні. Під час офіційного візиту у квітні 1995 р. в Німеччину делегації Верховної Ради України на чолі з її головою О. Морозом українські та німецькі парламентарі обмінялися думками щодо законодавчої практики двох країн, шляхів поглиблення контактів та підтримки бундестагом вступу України до Ради Європи. Одним з результатів візиту стало створення в бундестазі парламентської групи «Україна», до складу якої увійшли понад 20 депутатів [7].

Про обопільне прагнення до масштабнішої політичної та економічної співпраці, готовність політичного керівництва Німеччини послідовно надавати сприяння Україні в процесі її просування в європейський політичний простір засвідчили результати візиту в липні 1995 р. президента України Л. Кучми до Німеччини. Проведені переговори з Г. Колем, Р. Герцогом, К. Кінкелем, Т. Вайгелем, а також правлячим бургомістром Берліна Е. Діпгеном і прем'єр-міністром Баварії Е. Штойбером продемонстрували зацікавленість ФРН мати в особі України надійного, передбачуваного політичного партнера. Під час переговорів було підтверджено збіг позицій України та Німеччини з принципових питань європейської безпеки, розбудови відносин з ЄС, діяльності ОБСЄ та її місії в Києві, перспектив особливих відносин України з Північноатлантичним альянсом, вступу нашої країни до Ради Європи.

Згідно з домовленістю лідерів двох держав було започатковано спеціальний механізм консультацій на рівні заступників керівників низки міністерств двох країн під головуванням зовнішньополітичних відомств з метою постійного моніторингу та оперативного вирішення кола актуальних питань взаємовідносин.

Виразну підтримку європейської ходи нашої держави надав вересневий 1996 р. візит Г. Коля до України. Вельми принципове значення мала зроблена федеральним канцлером у Києві заява, що «Європа потребує незалежної та демократичної України, рівно ж як і Україна потребує Європи» [8]. Результати переговорів федерального канцлера з вищим політичним керівництвом України

продемонстрували готовність Німеччини і в подальшому надавати дієву підтримку прагненню України до інтеграції в європейські структури, зокрема, що стосується створення зони вільної торгівлі з ЄС, а також зміцнення співпраці з Північноатлантичним альянсом НАТО і в рамках програми «Партнерства заради миру», і при розбудові відносин особливого партнерства з Альянсом. Були підписані Спільна заява урядів України та ФРН про посилення співробітництва, а також низка інших двосторонніх документів щодо нових проектів співпраці у різних сферах [9].

Подальшого розвитку набували відносини на найвищому державному рівні, міжпарламентські та міжвідомчі. З офіційними візитами відвідали Україну голова німецького бундестагу Р. Зюсмут, федеральний міністр охорони навколишнього середовища та безпеки ядерних реакторів А. Меркель, глава зовнішньополітичного відомства К.Кінкель, оборонного – Ф. Рюе та інші урядовці.

Непересічною подією став державний візит федерального президента Німеччини Р. Герцога в лютому 1998 р., який був першим в історії двосторонніх відносин. Відбулися його переговори з Президентом, Прем'єр-міністром, головою Верховної Ради, головою Конституційного суду України. Значна увага була приділена гуманітарній та культурній проблематиці відносин. Під час візиту федеральний президент, зокрема, заявив, що «Україна політично та економічно перебуває на вірному шляху, незважаючи на всю скруту повсякдення», а також, що «Україна належить Європі не лише географічно, а й політично, культурно і традиційно» [10].

Слід підкреслити, що дієвою підтримкою з боку офіційних кіл об'єднаної Німеччини євроінтеграційних прагнень України стала і запроваджена якісно нова форма двосторонніх відносин наших держав. А саме – політичні консультації на найвищому рівні, започатковані в травні 1998 р. в Бонні. Становлення та розвиток цієї форми співпраці засвідчили зростаючу взаємну довіру та практичну готовність до поглиблення співробітництва в різних сферах та ширших межах. До цього часу такий механізм існував тільки у

відносинах Німеччини з найвпливовішими країнами Заходу, а також з Польщею і дещо пізніше – з Росією.

Перші українсько-німецькі міжурядові консультації під головуванням президента України Л. Кучми та федерального канцлера Німеччини Г. Коля пройшли в урядовій резиденції Петерсберг. Під час консультацій українська сторона підтвердила незмінність курсу на здійснення демократичних перетворень і ринкових реформ. З боку німецького керівництва була підтверджена однозначна підтримка України як важливої складової європейської спільноти. Під час зустрічей міністрів закордонних справ детально обговорювалися шляхи співпраці обох держав у процесах євроінтеграції та з інших міжнародних питань.

Зазначимо, що розуміння й підтримка курсу Києва на європейську інтеграцію з боку ФРН на політичних консультаціях та подальших переговорах дипломатів наших держав додавали політичному керівництву України снаги і аргументації на користь розробки та прийняття відповідного державного курсу в червні 1998 р. Узятий курс на євроінтеграцію України, суттєві складові затверджені указом президента Л. Кучми відповідної Стратегії були донесені до політичного керівництва не лише дипломатичним працівниками, а й спеціальним уповноваженим уряду України, першим заступником міністра закордонних справ А. Бутейком під час його переговорів у відомстві федерального канцлера, міністерстві закордонних справ та з керівником парламентської групи «Німеччина – Україна» у німецькому бундестазі. Як засвідчує подальший перебіг подій, підходи України були не лише з належним розумінням сприйняті, а й отримали відповідну підтримку, незважаючи на зміни в уряді ФРН.

Важливо підкреслити, що українсько-німецьке співробітництво на рубежі століть не лише зазнає впливу внутрішньополітичних складових розвитку в обох державах, а й визначається загальними тенденціями становлення нової системи міжнародних відносин. Важливою метою європейської зовнішньої політики все більше постає поширення європейської моделі безпеки і

стабільності на сусідні регіони. Тому одними з провідних тем переговорів стають питання сприяння з боку Німеччини у просуванні України до європейських та євроатлантичних структур, а також участь нашої країни у врегулюванні конфлікту на Балканах та інших кризових регіонах. Ці питання мали особливе значення з огляду на головування Німеччини в 1999 р. у «Великій сімці» та у першому півріччі – в ЄС і ЗЄС. З українського боку наголошувалася необхідність розробки Європейським Союзом реальної стратегії щодо України, яка передбачала б набуття нею в перспективі асоційованого, а з часом і повного членства в Євросоюзі.

Так, при обговоренні актуальних європейських проблем зазначалося, що Україна намагається виступати не тільки споживачем європейської безпеки, а й її контрибутором. Маючи великий потенціал, Україна прагне використати його на користь загальноєвропейських інтересів, що наочно відбилося, зокрема, в її активній позиції у врегулюванні конфліктів у Косово та Абхазії, участі у процесах мирного врегулювання в Боснії та Герцеговині.

На других українсько-німецьких міжурядових консультаціях під головуванням президента України Л. Кучми та федерального канцлера Німеччини Г. Шрöderа в липні 1999 р. в Києві була підтверджена життєздатність і ефективність започаткованої з попереднім урядом ФРН якісно нової форми співпраці. Ці консультації стали найбільш представницькою зустріччю політичного керівництва двох держав за всю попередню історію двосторонніх відносин. У них взяли участь керівники десяти українських та семи німецьких федеральних міністерств.

Під час зустрічей Президента України та федерального канцлера наголошувалося, що розвиток міжурядових консультацій є виявом налаштованості України та Німеччини на стабільне і в перспективі стратегічне партнерство, що це новий щабель сходження двох держав до єдиної Європи XXI століття. У центрі уваги переговорів керівників зовнішньополітичних відомств знаходилися питання інтеграції України до Європейського Союзу, стабілізації ситуації в Косово. Була висловлена вдячність за підтримку

Німеччиною позиції України щодо реалізації її стратегічного курсу на поступову інтеграцію до ЄС протягом головування першої в цьому об'єднанні в першій половині 1999 р. Зазначалося, що Німеччина за цей час зробила значний внесок у поглиблення стосунків між Україною та Євросоюзом, покращання взаєморозуміння сторін, за головування ФРН була розроблена Спільна стратегія ЄС щодо України. Щоправда, дана Стратегія була прийнята вже на Гельсінському саміті ЄС.

Ще однією формою підтримки й позиціонування України в колі держав оновленої Європи була участь президента нашої країни у проведенні VII – IX-ї неформальних зустрічей глав держав Центральної та Східної Європи відповідно в Угорщині у квітні 2000 р., в Італії у червні 2001 р. та в Словенії у травні – червні 2002 р. На цих форумах завжди відбувалися бесіди Президента України з федеральним президентом Німеччини, з іншими колегами.

Відзначимо, що наступні міжурядові політичні українсько-німецькі консультації довели свою значимість та доцільність. У їх рамках проходили переговори, засідання профільних секцій, а також пленарні засідання обох делегацій. Проведені переговори довели, що політичне керівництво ФРН залишається відданим намірам сприяти нашій державі в реалізації курсу на європейську інтеграцію. У цьому зв'язку важливою була заява федерального канцлера Г. Шрьодера на четвертих консультаціях 2001 р. про те, що Німеччина використає свій вплив у Європейській Комісії для визначення чіткого графіку підготовки угоди про асоційоване членство України. Йшлося про те, щоб Україна разом з Комісією ЄС склала план просування до асоційованого членства, визначила кроки, що мають бути здійснені обома сторонами для досягнення статусу асоційованого члена. А під час п'ятих українсько-німецьких консультацій німецька сторона запевнила в допомозі Україні зі вступом до Світової організації торгівлі та з подоланням усе ще існуючих проблем. Г. Шрьодер заявив про свій намір підтримати Україну в її прагненні отримати від ЄС статус держави з ринковою економікою, як тільки нею буде виконано всі необхідні для цього передумови.

Однак ускладнення внутріполітичного характеру, а також відсутні впливи зовнішньополітичних чинників негативно впливали на просування України до чисельно зростаючої об'єднаної Європи, що відбивалося й на можливостях реалізації заходів підтримки з боку Німеччини. Досить лише назвати касетний та кольчужний скандал в Україні і навколо її політичних чільників, величезну повінь та дострокові парламентські вибори й переформатування коаліції у ФРН. У ці роки українсько-німецькі політичні відносини зазнали відчутного охолодження. Таке становище не змогла змінити і тристороння зустріч лідерів України, Росії та Німеччини у червні 2002 р. в Санкт-Петербурзі та підписання спільної заяви про співпрацю у використанні українських продуктопроводів.

Всі ці чинники, як і значне розширення та природне наростання ускладнень з поглибленням інтеграційних процесів у ЄС, відтермінували формування консолідованої позиції до українських прагнень та відповідних бачень і напрацювань щодо них у Німеччині.

Для Євросоюзу нинішній період є досить складним і важливим. Йдеться про масштабне розширення Європейського Союзу та способи збереження його дієздатності після об'єднання Європи-27. Прийняття так званої Європейської Конституції зробило б Європейський Союз демократичнішим, прозорим і ефективним. Тогочасний федеральний міністр закордонних справ Німеччини Ф.-В. Штайнмаєр був твердо переконаний у тому, що Європа досягне успіху в єднанні [11]. У свою чергу, колишній посол ФРН в Україні Д. Штюдeman впевнений, що Німеччина була й залишається однією з рушійних сил європейської інтеграції [12]. Для України надзвичайно позитивним є те, що подальше розширення ЄС, незважаючи на конституційно-політичну кризу, не було остаточно зупинено.

Перебіг подій в Україні, пов'язаний з президентськими виборами в ній знайшов палке відлуння в Німеччині. Зокрема, перемогу В. Ющенка 26 грудня 2004 р. у ФРН сприйняли як перемогу новонародженого українського громадянського суспільства. Німецькі політики, більшість громадян країни, як і вся європейська спільнота уважно сліdkували за подіями, якими

супроводжувалася Помаранчева революція. Тогочасному послу ФРН в Україні Д. Штюдemanу вона нагадувала події в НДР 1989 р. Далі, при всій заангажованості Г. Шрьодера на Л. Кучму в силу попередніх численних зустрічей, німецький канцлер у найкритичніші моменти двічі особисто провів телефонні розмови з президентом РФ В. Путіним. Зокрема, у розмові 27 листопада 2004 р. Г. Шрьодер закликав російського лідера, незважаючи на його поспішні поздоровлення бажаного кандидата, погодитися на повторне голосування другого туру виборів президента України.

Масована і правдива інформація про тогочасні події в Україні справила величезне враження на всі верстви німецького суспільства. Тому виправданим був той підвищений інтерес, з яким у ФРН поставилися до першого візиту нового українського лідера президента В. Ющенка, що відбувся на початку березня 2005 р. На той час у нього вже відбулися перші контакти з політичним керівництвом Німеччини. У рамках візиту відбулися його переговори з канцлером ФРН Г. Шрьодером, зустрічі з президентом Х. Кьолером, головою бундестагу В. Тірзе, міністрами та головою ХДС і фракції ХДС/ХСС у бундестазі А. Меркель. Апогеєм візиту став виступ В. Ющенко на пленарному засіданні німецького бундестагу. Президент України став загалом двадцять другим іноземним політиком, якому було надано це право з 1949 р., і першим, хто отримав його ще до завершення перших ста днів перебування на посаді.

Під час переговорів з федеральним канцлером, окрім іншого, було досягнуто домовленості щодо збереження механізму двосторонніх політичних консультацій, висловлена готовність сторін обговорити шляхи створення систем енергобезпеки України та ФРН, а також відновити тристоронні консультації між Києвом, Москвою та Берліном щодо створення консорціуму з управління та розвитку газотранспортної системи України. Г. Шрьодер запевнив у подальшому сприянні з боку ФРН інтеграційним прагненням України, заявивши, що Німеччина буде й надалі «відвертим партнером України в тому, що стосується європейських структур».

Слушними для України стали й запевнення керівника МЗС ФРН Й.Фішера стосовно того, що Німеччина підтримує поступове зближення України з ЄС через отримання статусу країни з ринковою економікою, набуття членства в СОТ, завдяки виконанню Плану дій Україна-Євросоюз, а також укладення нової посиленої угоди по закінченню чинності УПС. При цьому робився особливий наголос щодо необхідності постановки реальних завдань з європейської інтеграції Києва.

Під час наступних зустрічей високих посадовців неодноразово засвідчувалася підтримка реформаторського курсу керівництва нашої держави з боку федерального уряду Німеччини. Показовими в цьому відношенні стали і українсько-німецько-польські консультації з регіональних питань, що відбулися у квітні 2005 р. в Берліні. Важливий зміст цієї зустрічі стосувався можливостей зміцнення стабільності в Центральній та Східній Європі. Важливим результатом консультацій стала оприлюднена на спільній прес-конференції заява канцлера ФРН Г. Шрьодера щодо підтримки з боку Німеччини євроатлантичних прагнень України.

Також після того, як у листопаді 2005 р. у Німеччині було сформовано «велику коаліцію» в складі консерваторів (ХДС/ХСС) та соціал-демократів (СДНП) в коаліційну угоду було внесено окреме положення щодо України: «Нашою метою залишається подальша підтримка процесу демократичних і економічних реформ в Україні. Ми за реалізацію визначених у рішенні ЄС від 21 лютого 2005 р. кроків з поглиблення відносин між Україною і ЄС. Ми виступаємо за те, щоб Україна знайшла своє місце в Європі». Отже навіть, незважаючи на наявність не врегульованих проблем, українсько-німецький політичний діалог мав успішно розвиватися.

Однак, зазначимо, що в подальшому в силу низки причин, особливо за президента В. Ющенка та першої каденції канцлерства А. Меркель, українсько-німецькі відносини втратили свою динаміку та привілейованість високого політичного рівня. Зокрема, вже в лютому 2006 р. у своїй промові на 42-й Мюнхенській конференції з політики безпеки в рамках обговорення

стратегічних засад НАТО А. Меркель, окремо зупинившись на Україні та Грузії, відзначила, що «не має бути автоматичною реакція щодо перспективи членства в НАТО України та Грузії» [13]. У політичних колах ФРН у цей період не отримали підтримки євроатлантичні прагнення офіційного Києва. Про це однозначно висловлювався депутат бундестагу М. Меккель та інші політики. Зокрема, він підкреслював, що американцям українці сьогодні потрібні в Іраці або ще десь, так само, як їм потрібен був Узбекистан під час операції в Афганістані. Їм потрібні партнери під спеціальні проекти [14]. Ми, політики в Німеччині, маємо бути впевнені: Україна за жодних обставин не зрадить євроінтеграційній орієнтації. І для цього в Києві повинні не говорити про членство в ЄС, а зосередитися на конкретних проектах – в Одесі, Харкові і Донецьку [15]. Говорячи про перспективи нашої країни, політик стверджував, що він особисто переконаний, що Україна належить Європі, однак, якщо Київ підніме питання членства зараз, то отримає одну відповідь – «ні». На його думку, наша країна ще далека від виконання так званих Копенгагенських критеріїв [16].

Слід визнати, що в Україні існують не лише проблеми її іміджу в Європі, на що є багато причин. Певно, що й кадровий дипломатичний склад у центрі та в дипломатичних місіях в Німеччині далеко не все робить, аби повніше й переконливіше донести лінію України та належним чином інформувати керівництво своєї держави про адекватність формування та сприйняття відповідних цілей. За всіх пояснень, з прикрістю доводиться констатувати, що напрацьовані механізми, форми й рівень співробітництва попередніх років значною мірою знеціненні. Проте підтримка вітчизняного курсу на євроінтеграцію потрібна, в першу чергу, Україні, а не іноземним лідерам.

Німеччина сподівається, що буде продовжено політику євроінтеграції. В Україні також є розуміння того, що і український уряд, і Президент України мають проводити узгоджену лінію, стануть надійними партнерами на переговорах щодо майбутніх відносин поміж Україною та Європейським Союзом. Не підлягає сумніву й те, що друзі України, до яких належить і

Німеччина, вельми схильні до того, щоб наша країна належала до цієї демократичної сім'ї.

За оцінкою аналітиків і прихильників України, головування ФРН у ЄС у першій половині 2007 р. не вирішило проблем щодо активної підтримки євроінтеграційних прагнень України. Перша офіційна зустріч В. Ющенко і канцлера А. Меркель відбулася лише в лютому 2007 р. Президент України в Берліні запевнив, що в нашій країні з розумінням ставляться до дещо скептичних настроїв у ФРН та ЄС щодо подальшого його розширення. «Ми це розуміємо і поважаємо», проте, як зазначив український президент, – «ми переконані, що Європейський Союз потрібен Україні не менше, ніж Україна Євросоюзу». За визначенням глави Української держави, Європейському Союзу сьогодні бракує інформації про Україну, внаслідок чого українські можливості залишаються недооціненими [17].

Проте зниження динаміки й духу політичних відносин на найвищому рівні не може закрити прагнень ФРН не лише інтенсифікувати двосторонні стосунки, а й підтримати за своїм баченням курс України на входження її до європейського простору. Так, у 2007 р. Ф.-В. Штайнмайер, глава МЗС Німеччини як держави, що головує в ЄС, дав старт переговорам щодо нової поглибленої Угоди між Євросоюзом та Україною.

Аналізуючи стан справ, відомий німецький політолог В. Шнайдер-Детерс писав, що «федеральне міністерство закордонних справ Німеччини запропонувало лише політику сусідства зі знаком «плюс», керуючись неприкритим наміром запобігти виникненню в просторі між ЄС і Росією вакууму в плані інтеграційної політики й безпеки. З огляду на практично перманентну політичну кризу в Україні інтенсифікація за німецького головування в ЄС «Європейської політики сусідства» (ЄПС) та надання їй знаку «плюс» мало велике значення. Передусім «ЄПС – плюс» мала на меті уможливити для країн-сусідів Євросоюзу і, передусім для України, сумісність їхнього законодавства з ЄС у найширшому сенсі та проведення інтеграційних кроків селективно і секторально, виходячи з їхньої актуальності. Оскільки

центральною темою для Євросоюзу в період німецького головування була енергетична безпека, на засіданні Ради Європи в березні 2007р. була затверджена спрямована в майбутнє програма дій у галузі енергетики, де окреслювалися важливі відправні точки для співпраці між ЄС та Україною. Підкреслювалося, що Німеччина бажає бачити Україну своїм стабільним партнером. На думку німецької сторони, важливою передумовою для просування бажаним для України європейським шляхом буде стабільність як результат конституційної реформи та зміцнення засад правової держави.

У подальшому українська сторона, певно, недооцінюючи реальність і відповідні переваги секторальної інтеграції, якої дотримувалися в Німеччині, навіть зі значними запереченнями МЗС, віддала перевагу новій політиці ЄС, сформульованій як «Східноєвропейське партнерство» з шістьма країнами СНД. Проте аналіз цих підходів та всіх «за» і «проти» цих ініціатив є окремою темою, й про це йдеться в подальших розділах монографії.

Варто наголосити, що не проведення політичних консультацій між Україною та Німеччиною на вищому рівні, активна протидія Берліна й Парижа приєднанню Києва до Плану дій щодо членства в НАТО на саміті Альянсу в Бухаресті у квітні 2008 р. дали привід говорити про виразне «охолодження» українсько-німецьких відносин та затьмарення перспектив наближення України до ЄС. В Німеччині початок переговорів про створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС обумовлювали підписанням протоколу про вступ України до СОТ. Водночас у Берліні з розумінням сприйняли запропоновані українськими високопосадовцями пропозиції щодо започаткування між Україною та Євросоюзом експертного діалогу з питань розроблення і подальшої реалізації спільної «дорожньої карти», спрямованої на запровадження взаємного безвізового режиму між Україною та ЄС, підходи щодо поглиблення політичного діалогу, співробітництва в освітній, культурній та гуманітарній сферах.

На тлі виразного зниження підтримки України, її євроінтеграційних прагнень з боку ФРН певним зрушенням на високому політичному рівні мав

стати довгоочікуваний перший візит А. Меркель як федерального канцлера Німеччини до Києва 21 липня 2008 р. Однак атмосфера протистояння між владними інститутами в Україні, завищені очікування глави держави та позиція канцлера унеможливили досягнення бажаного психологічного прориву. Стосовно амбітних визначень В. Ющенком майбутньої угоди і членства в інтеграційному об'єднанні його візаві А. Меркель погодилася з тим, що «майбутню посилену угоду Україна – ЄС можна охарактеризувати як угоду про асоціацію, і це дуже важливий крок. Тільки не слід плутати це з перспективами членства в Євросоюзі». За її твердженням «йдеться про інтеграцію, зокрема економічну, а не про членство». З огляду на те, що ФРН і в майбутньому має залишатися рушійною силою інтеграційного процесу, А. Меркель вважає, що «відносини Україна – Німеччина нині є доволі тісними. Ми маємо не лише економічні, а й політичні контакти. Німеччина яскраво висловлює зацікавленість у відносинах з Україною як економічного, так і загальнополітичного характеру» – заявила федеральний канцлер [18].

Також відзначимо, що на рівень політичного взаєморозуміння і підтримки європейського курсу України з боку офіційних кіл Німеччини мали негативний вплив так звані кризові явища у відносинах Києва з Москвою щодо оцінок історичного минулого, позиціонування в рамках СНД, а особливо – пов'язаних з транзитом енергоресурсів до ФРН й інших держав Європи. Ці явища недодавали оптимізму щодо виходу на вже втрачений рівень політичної співпраці України з об'єднаною Німеччиною.

Експерт фракції соціал-демократів з питань енергетики бундестагу ФРН Р. Гемпельманн висловив переконання, що з метою запобігання енергетичних криз у майбутньому слід зібрати разом три сторони так званого «газового питання»: Україну, Росію і ЄС. «Поставки газу з Росії – спільний інтерес для Москви, Києва та Брюсселя. Нарешті це слід зрозуміти й виробляти разом рішення на тривалу перспективу». За визначенням політика, ідеї на кшталт «фінансової допомоги Україні від ЄС – це пропозиції, які вирішують проблему лише на кілька місяців, однак не гарантують ефективної і тривалої успішної

співпраці». За словами Гемпельманна, раціональність підходів полягає в тому, що слід сформулювати разом спільний інтерес і, таким чином, вирішувати проблеми різних сторін. Посередником на таких тристоронніх зустрічах, на думку члена бундестагу, міг би бути ЄС або Єврокомісія, також доцільно запросити до пошуку виважених рішень представників європейського газового бізнесу. Це мали б бути компанії, які вже мають досвід роботи з Україною та Росією.

Політична нестабільність в Україні і жорстка боротьба за владу між провідними партіями протягом останніх років значно вплинула на зниження авторитету нашої держави в Європі та світі. Не викликає довіри й нестабільне українське законодавство, виникає низка труднощів у підприємств з іноземним капіталом, спільних українсько-німецьких підприємств.

У період світової фінансово-економічної кризи названі негативи нашої державі слід якомога швидше долати. Це, зокрема, дозволить повніше скористатися можливостями, що випливають з анонсованої урядом ФРН програми сприяння кредитуванню реального сектору економіки німецькими кредитно-фінансовими установами загальним обсягом до 17,5 млрд. євро. Показово, що проведені у вересні 2009 р. посольством України у ФРН консультації в міністерстві економіки і технологій підтверджують можливості використання українською стороною окремих аспектів цієї програми. ФРН проводить інтенсивні консультації щодо програми з Єврокомісією, оскільки йдеться про певну форму державних субсидій. Уряд у Берліні очікує на позитивну реакцію Брюсселя та планує розпочати реалізацію передбачених програмою заходів до кінця 2009 р. За баченням посольства, інтерес української сторони можуть викликати плани німецького уряду щодо викупу через «KfW» «гермесовських запорок», оскільки цей інструмент активно використовується німецькими банками та компаніями в експортно-імпорتنих операціях з Україною [19].

Таким чином, аналіз підтверджує, що урядова «велика коаліція» ФРН проводила суто прагматичний курс щодо прагнень України на євроінтеграцію,

який лягав у площину її власних пріоритетів та бачень всієї східноєвропейської політики Німеччини цього періоду. Це стосується і контексту загальноєвропейського процесу, відносин з Росією та іншими країнами СНД. Водночас реалізації українського потенціалу зв'язків з ФРН та підтримки Берліном вітчизняного курсу на тіснішу взаємодію з розширеним Євросоюзом все ще перешкоджають завищенні очікування владних інститутів і перманентна політична криза в Україні, а також відчутно ослаблений кадровий потенціал на німецькому напрямі та відсутність чіткої продуманої стратегії Києва щодо інтенсивного розвитку українсько-німецького співробітництва в усіх сферах міждержавних відносин.

Проте проведені парламентські вибори у ФРН та вже сформована нова урядова коаліція правих партій на чолі з А. Меркель та К. Вестервеле привносять відчутно нові можливості щодо посилення підтримки Німеччини європрагнень України. Так, у передвиборчій програмі Вільної демократичної партії було офіційно визнано право України претендувати на членство в Європейському Союзі. Це записано в програмі партії, представник якої 28 жовтня 2009 р. став віце-канцлером та очолив міністерство закордонних справ ФРН. У програмі ВДП, що представляє німецьких лібералів Європарламенту, зазначено: «Країни західних Балкан мають середньо- і довгострокову перспективу вступити в ЄС, яку підтримують ліберали. Довгостроково це стосується й України». Дотепер німецькі партії уникали однозначної позиції щодо перспективи членства України в Євросоюзі.

За слушним визначенням патріарха ВДП О. Ламсдорфа «для німецьких лібералів ясно, що Україна – центральна, важлива країна в Східній Європі. Це країна з великим і, на нашу думку, дотепер фактично нереалізованим потенціалом, яка може відігравати важливу роль для стабілізації в Східній Європі і майбутнього добробуту». Водночас німецький політик відзначав, що таку позицію не слід ототожнювати з обіцянкою Україні вступу протягом визначеного часу, або з обіцянкою надати їй у швидкому майбутньому статус кандидата на приєднання до Європейського Союзу [20].

Колишній міністр закордонних справ Й.Фішер обстоює тези, що слід покласти край московській політиці поділу і володарювання, прийнявши спільну енергетичну стратегію для ЄС; що зобов'язання ЄС перед Україною для збереження її незалежності слід виконувати; що все це необхідне для того, щоб послати чіткий сигнал Росії про те, що об'єднана Європа не бажає пасивно спостерігати за тим, як Росія повертається до політики великої держави. Проте, не можна втрачати з поля зору спільні інтереси, які пов'язують Росію й Захід. Спільні стосунки мають бути підтримані в максимально можливій мірі [21].

Українським державникам і політикам – нинішнім та майбутнім, – з огляду на спадковість та наступність зовнішньої політики ФРН, слід використовувати й підходи останніх років зовнішньополітичного відомства Німеччини і його чільників. Так, міністр закордонних справ ФРН Ф.-В. Штайнмайер і його польський колега Р.Сікорскі, закликаючи до недопущення газової кризи, подібної тій, що мала місце в січні 2009 р., обіцяли Україні підтримку і при подоланні економічної кризи, і в її наближенні до ЄС. Останнє стосується і домовленостей щодо формування договірно закріпленої зони вільної торгівлі України з ЄС та завершення переговорів щодо підписання посиленої угоди про співпрацю сторін [22].

Вітаючи Федерального канцлера Німеччини Ангелу Меркель з нагоди перемоги ХДС на виборах до бундестагу, Президент України висловив сподівання на те, що формування нової парламентської коаліції сприятиме посиленню підтримки з боку ФРН України на пріоритетних напрямках нашої зовнішньої політики, зокрема, у питаннях європейської та євроатлантичної інтеграції України, а також подальшому зближенню наших країн. Прем'єр-міністр Ю.Тимошенко зазначила, що для неї особисто й для всього світу впевнене та сильне керівництво канцлером країною під час кризи стало прикладом. У свою чергу, А.Меркель висловила сподівання на те, що в Україні і Німеччині після формування в листопаді нового німецького уряду є всі можливості поглиблювати співробітництво, робити його динамічнішим і ефективнішим [23].

Оцінюючи нинішню ситуацію та роблячи прогноз на майбутнє, надзвичайний і повноважний посол Німеччини в Україні Ганс-Юрген Гаймзот вважає, що європейська політика одержить новий імпульс, і Німеччина працюватиме над тим, щоб наблизити Україну до Євросоюзу. Для всіх зрозуміло, що коли урядова партія, лідер якої Гідо Вестервелле стає віце-канцлером, підтримує розширення ЄС, у тому числі за рахунок України в «довгостроковій перспективі», то це вельми важливі принципові засади. Посол слушно наголошує, що «поки що ми не можемо назвати точного строку вступу до Євросоюзу, оскільки багато чого залежить від самої України. Однак ми щодня працюємо над тим, щоб нарощувати взаємодію між Україною і ЄС» [24]. Справді, що це добрий знак і справедливим є твердження, що тепер як ніколи справа просування до простору ЄС залежить від України.

Таким чином, українській стороні слід ретельно проаналізувати весь спектр відносин з Європейським Союзом з урахуванням досягнень і прорахунків, визначити пріоритети перетворень в Європейському контексті. Слід також враховувати, що Європі потрібна стабільна Україна, яка не являє собою загрозу. Ми маємо наближатися до стандартів Європейського Союзу, навіть якщо ЄС при цьому не дає жодних перспектив. Проведений аналіз засвідчує вельми переконливо, що європейський зовнішньополітичний курс України матиме успіх, найвірогідніше, тоді, коли він спиратиметься на розуміння і підтримку такої потужної європейської держави як Німеччина.

Література та посилання:

1. Солошенко В.В. *Українсько-німецькі відносини у 90-х роках ХХ століття* 07.00.02 Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. К.: КСУ, 2005. – С.24.
2. Кудряченко А. *Україна, Росія, Німеччина: взаємовідносини на переломі // Розбудова держави.* – 1994. – № 8. – С. 56-58.
3. Кудряченко А.І., Грабарчк Г.О. *Україна й Німеччина – двосторонні відносини на початку 90-х років.* – К.: Знання, – С.17.

4. *Abkommen zwischen der Regierung der Ukraine und der Regierung der Bundesrepublik Deutschland über die Zusammenarbeit auf dem Gebiet des Umweltschutzes.* – № 358 Juni 1993.
5. *Угода між Україною і Федеративною Республікою Німеччина про сприяння здійсненню і взаємній захист інвестицій.* – № 235 від 15 лютого 1993 року.; *Угода між Урядом України і Урядом Федеративної Республіки Німеччина про необмежену свободу пересування.* – № 234 від 15 лютого 1993 року.; *Угода між Урядом України та Урядом Федеративної Республіки Німеччина про культурне співробітництво.* – № 236 від 15 лютого 1993 року.
6. Коль Г. *Це важливий крок уперед // Політика і час.* – 1993. – № 7. – С. 8; *Vereinbarung zwischen dem Ministerium für Verteidigung der Ukraine und dem Bundesministerium der Verteidigung der Bundesrepublik Deutschland über die Bedingungen der gegenseitigen Sicherstellung von officiellen und Arbeitsbesuchen.* – № 1615 (16.08.1993). – Арк. 1-2.
7. Кудряченко А. *Зовнішньополітичні засади незалежної України // Віче.* – 1996. – № 8. – С. 137.
8. Олійник О. *Україна - Німеччина: разом до нової Європи // Урядовий кур'єр.* – 1996. – № 166-167 (861-862). – С.1-3.
9. Кривонос Р. *Інтеграція велить не квапитись і не впадати у відчай // Віче.* – 1996. – № 12. – С. 101.
10. *Німецький президент відвідав Україну. До сучасної історії двосторонніх відносин // Українське слово.* - 1998. - № 6 (2903). - С. 10.
11. *Франк-Вальтер Штайнмайер Председательство германии в ЕС в 2007 г. // Deutschland.* – №6. – 2006. – С. 4-6.
12. *День.* № 21 (446) 7 — 13 червня. 2003.
13. *Die Welt.* - 2004. - 19 Februar. – S. 8.
14. <http://podrobnosti.ua/opinion/2006/05/03/309853.html>.
15. <http://rnc.org.ua/interviews/mekkel/>.
16. rnc.org.ua/interviews/mekkel/.
17. *Прес-служба Президента України Віктора Ющенка.* 8 .01. 2007.
18. *Альтернативи просуванню до Європи немає. // Урядовий кур'єр.* – С.1.
19. *Щодо зустрічі в Міністерстві економіки та технологій ФРН. Лист Посольства України в Німеччині від 03.09.09 № 61212/620-036-1217.*
20. *Німецька партія вперше визнала перспективу вступу України в ЄС 04.06.2009. // <http://news.finance.ua/ua/toplist/~/1/2/162416>* 12.
21. *//День.* — №155. — 2 вересня 2008.
22. *Європейська підтримка для України - Штайнмайер і Сікорські разом у Києві 18 червня 2009.*

23. Ющенко и Тимошенко поговорили по телефону с Меркель
<http://korrespondent.net/ukraine/politics/983915>

24. Німеччина пообіцяла працювати над вступом України до ЄС <http://gazeta.ua/index.php?id=309420>.